

СУТНІСТЬ І СИСТЕМАТИКА СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ І ДОМОВЛЕНОСТЕЙ

ESSENCE AND SYSTEMATICS OF FAMILY LEGAL CONTRACTS AND ARRANGEMENTS

Чернега В.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри підприємницького та корпоративного права
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Стаття присвячується розкриттю сутності й систематиці сімейно-правових договорів і домовленостей. У роботі застосовуються такі методи наукового пізнання: формально-логічний – під час розробки дефініцій «сімейно-правовий договір» і «сімейно-правова домовленість», а також під час дослідження окремих наукових сімейно-правових положень; системно-функціональний – для формування системи сімейно-правових договорів. Здійснюється огляд та аналіз підходів, сформованих представниками київської, харківської та одеської наукових шкіл України (Г.М. Ахмач, О.В. Некрасова, О.М. Пономаренко), щодо визначення поняття сімейно-правового договору. Автор поняття сімейно-правовий договір трактує як поійменовану (визначену в законі) або непоійменовану (не визначену в законі, але таку, що корелюється з основними засадами сімейного законодавства та моральними засадами суспільства) згоду сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення в них здебільшого майнових сімейних прав та обов'язків, але не допускає односторонню відмову від неї. Розглядаються питання кореляції термінів «договір» і «домовленість», що фігурують у Сімейному кодексі України. Підтримуються позиції українських дослідниць, зокрема З.В. Ромовської, О.В. Михальнюк, про розбіжність у сімейно-правовому розумінні термінів «договір» і «домовленість». Здійснюється прагнення автора окреслити поняття сімейно-правової домовленості як згоди сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення в них особистих немайнових і майнових сімейних прав та обов'язків і може допускати односторонню відмову від неї. Здійснюється дайджест систематики сімейно-правових договорів, представлених різними юридичними науковими школами нашої держави (Т.В. Боднар, В.І. Борисовою, І.В. Жилінковою, О.В. Михальнюк, О.В. Розгон, Б.В. Фасієм). Підтримується погляд, що не до сімейно-правових, а до цивільно-правових договорів подружжя належать договори: купівлі-продажу; міни; дарування; довічного утримання (догляду); сурогатного материнства; доручення; спадковий договір тощо.

Ключові слова: сімейно-правовий договір, сімейно-правова домовленість, диспозитивне регулювання сімейних відносин, сімейні права й обов'язки, індивідуальне регулювання сімейних відносин.

The article is devoted to the disclosure of the essence and systematics of family legal contracts and arrangements. The following methods of scientific cognition are used in the work: formal-logical – during the development of the definitions “family legal contract” and “family legal arrangement”, as well as during the study of certain scientific family legal provisions; system-functional – to form a system of family legal contracts. The review and analysis of the approaches formed by the representatives of Kyiv, Kharkiv and Odessa scientific schools of Ukraine (H.M. Akhmach, O.V. Nekrasova, O.M. Ponomarenko) concerning the definition of the concept of family legal contract is carried out. The author interprets the concept of family legal contract as a named (defined by law) or unnamed (not defined by law, but correlated with the basic principles of family legislation and moral principles of society) consent of the parties, which causes the emergence, change or termination of them mostly property family rights and obligations, but does not allow unilateral waiver of it. The issues of correlation of the terms “contract” and “arrangement” appearing in the Family Code of Ukraine are considered. The positions of Ukrainian researchers, in particular, Z.V. Romovska, O.V. Mykhalnyuk, on the discrepancy in the family law understanding of the terms “contract” and “arrangement” are supported. The author seeks to define the concept of family legal arrangement as the consent of the parties, which leads to the emergence, change or termination of personal non-property and property family rights and obligations and may allow unilateral waiver. A digest of the systematics of family legal contracts, represented by various legal scientific schools of our state (T.V. Bodnar, V.I. Borysova, I.V. Zhylinkova, O.V. Mykhalnyuk, O.V. Rozhon, B.V. Fasciii). The view is supported that the following do not belong to family legal, but to civil law contracts of spouses: purchase and sale; mines; gift; lifelong maintenance (care); surrogacy; agency; inheritance contract, etc.

Key words: family legal contract, family legal arrangement, dispositive regulation of family relations, family rights and obligations, individual regulation of family relations.

Постановка проблеми. Зростання ролі диспозитивного регулювання сімейних відносин зумовлено можливістю регламентації зазначених відносин як за договором, так і за домовленістю. Водночас складно не солідаризуватися з думкою В.І. Борисової, яка вважає, що не можна заперечувати того, що така категорія, як договір, іманентно притаманна цивілістиці, оскільки й саме поняття, і суттєві його елементи передбачені в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України). Однак, за словами вченої, нерозробленість у теорії сімейного права поняття сімейно-правового договору, відсутність уніфікованого розуміння його сутності, а також фрагментарне регулювання цих договорів у Сімейному кодексі України (далі – СК України) ще не є достатнім аргументом на користь цивільно-правової природи останніх. До того ж переносити на сімейне право всі ті доробки, які стосуються цивільно-правових договорів, недоцільно [4, с. 14]. Крім того, науковій спільноті досі не представлено бачення домовленості як категорії сімейного права.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Попри те що різнобічні аспекти сімейно-правових договорів розглядалися представниками різних наукових юридичних шкіл України (Г.М. Ахмач, Т.В. Боднар, В.І. Борисовою,

І.В. Жилінковою, О.В. Михальнюк, О.В. Некрасовою, О.М. Пономаренко, О.В. Розгон, З.В. Ромовською, Б.В. Фасієм, Р.Б. Хобор та іншими фахівцями), досі повністю не вдалося розв'язати низку проблем, що розглядатимуться в межах публікації.

Метою статті є розкриття сутності й систематики сімейно-правових договорів і домовленостей.

Виклад основного матеріалу. В СК України немає норми-дефініції сімейно-правового договору. В українській сімейно-правовій думці також не сформовано усталеного трактування поняття «сімейно-правовий договір», хоча кілька спроб у цьому питанні зроблено. Так, за визначенням Г.М. Ахмач він являє собою «угоду двох або більше сторін – суб'єктів сімейних відносин, спрямовану на трансформацію, а також виникнення чи припинення сімейних прав та обов'язків і регулювання поведінки його учасників згідно із вимогами СК України, інших законів та моральних засад суспільства» [1, с. 8].

Іншу дефініцію пропонує О.В. Некрасова. На її думку, сімейно-правовий договір є «домовленістю (тут і далі курсив – В. Ч.), яка має ознаки цивільного правочину, між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами як суб'єктами сімейних і водночас цивільних

правовідносин про виникнення, зміну та припинення майнових, а в окремих випадках особистих немайнових прав та обов'язків, що обумовлені їхніми сімейно-правовими зв'язками» [9, с. 4].

О.М. Пономаренко трактує його як «домовленість суб'єктів сімейних відносин, спрямована на виникнення, зміну та припинення особистих немайнових або майнових сімейних прав та обов'язків, які тісно пов'язані з особистістю суб'єкта» [10, с. 72]. Насамперед полемічно виглядає формулювання «... прав та обов'язків, які тісно пов'язані з особистістю суб'єкта».

З огляду на викладене вище, сімейно-правовий договір резонно трактувати як поймаєну (визначену в законі) або непоймаєну (не визначену в законі, але таку, що корелюється з основними засадами сімейного законодавства та моральними засадами суспільства) згоду сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення здебільшого майнових сімейних прав та обов'язків, але не допускає односторонню відмову від неї.

Закріплення в головному джерелі правового регулювання сімейних відносин термінів «домовленість» і «договір» спричиняє спір між науковцями. Так, деякі опоненти свого часу зауважували, що такий законодавчий прийом не є вдалим і потребує певних змін. Вразливість наявного законодавчого рішення полягає в тому, що ЦК України визначає договір як домовленість, а також через те, що надалі СК України використовується термін «договір», а не «домовленість». Тому ст. 7 цього законодавчого акта дещо «дисонує» з уживаною термінологією в СК України [6, с. 96].

На думку Р.Б. Хобор, суперечливим також є поділ договору на «щоденні» та «серйозні», про який ідеться нижче в роботі однієї з прибічниць наявного підходу в законі, адже в ЦК України визначається поняття цивільно-правовий договір через «домовленість сторін», тому в СК України законодавець має дотримуватися такого самого підходу [14, с. 64].

О.М. Пономаренко, міркуючи про домовленості, зазначає, що «такі угоди не належать до сфери правового регулювання, вони перебувають за межами права» [10, с. 35].

Свого часу В.В. Луць наголошував, що «угода (соглашение) сторін – це «душа» договору, «тіло» якого становлять погоджені в ньому умови, що складають зміст договору». Дорікаючи українському законодавцю, згаданий правознавець пропонував відмовитися від терміна «домовленість» (через який власне визнається поняття цивільно-правового договору) на користь терміна «угода», оскільки саме остання відзеркалює сутність договору як правового явища [7, с. 26].

Тоді як, на думку З.В. Ромовської, уживання в СК України обох термінів є виправданим, адже це зумовлено прагненням виокремити сімейні домовленості від небуденних, серйозних договорів, потреба в укладанні яких не існує щодня [12, с. 89]. Таке розмежування термінів підтримується в спеціальній літературі [8, с. 90]. Тому доцільно окреслити сутність сімейно-правової домовленості. Її є підстави розглядати як згоду сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення особистих немайнових і майнових сімейних прав та обов'язків і може допускати односторонню відмову від неї.

Іншою проблемою, яке потребує розв'язання, є питання про кореляцію термінів «договір у сімейному праві» і «сімейно-правовий договір», якими оперують представники сімейно-правової науки. Так, авторка монографії «Договори в сімейному праві» О.В. Розгон уважає, що договір у сімейному праві являє собою «договір, який укладається між фізичними особами, що пов'язані між собою шлюбом або родинністю (подружжя, батьки, діти тощо) чи не перебувають у безпосередніх родинних або шлюбних зв'язках і не проживають однією сім'єю (батьки-вихователі тощо), або є стороною договору на підставі повноважень, визначених законом (орган опіки та піклу-

вання, центр соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді за місцем проживання дитини, адміністрація закладу, в якому проживає дитина), та спрямований на зміну чи припинення особистих немайнових і (або) майнових прав та обов'язків у законному режимі та сприяє виникненню договірному режиму сімейних відносин» [11, с. 64–65]. Така доктринальна дефініція виглядала б довершеною, якби в ній: а) не згадувався термін «фізичні особи»; б) згаданий термін «договір» було замінено на другий термін, який має характеризувати явище, яке досліджується.

За висновками О.В. Розгон, договір у сімейному праві має півтора десятка ознак. По-перше, можливість регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором), але за умови, що зміст договорів не суперечитиме вимогам СК України, інших законів і моральним засадам суспільства. По-друге, специфічність їх розміщення в СК України. По-третє, поєднання двох самостійних видів договорів у сімейному праві. По-четверте, особливий суб'єктний склад таких договорів. По-п'яте, необхідність отримання дозволу органу опіки та піклування для укладення договору батьками щодо майнових прав дитини. По-шосте, обов'язковість попередньої згоди на укладення договору одного з учасників сімейних відносин. По-сьоме, у такому договорі може бути обумовлено строки тривалості прав та обов'язків. По-восьме, їх зближення із цивільно-правовими договорами. По-дев'яте, договори в сімейному праві можуть мати переддоговірний характер. По-десяте, існування договорів, у яких зменшена свобода договірної ініціативи сторін договорів. По-одинадцять, недопустимість погіршення майнового становища сторін договору в сімейному праві або інших осіб у частині прав і гарантій, передбачених сімейним законодавством. По-дванадцять, більшість договорів мають особистий, безоплатний характер. По-тринадцять, більшість договорів укладаються з метою врегулювання сімейно-правового спору, якщо це є можливим, без залучення суду. По-чотирнадцять, більшість таких договорів не відтворюють виникнення нових правовідносин, але сприяють виникненню договірному режиму сімейних відносин. До останньої ознаки дослідниці зараховує наявність «інтересу сім'ї» в договорах, укладених одним із подружжя [11, с. 22–35].

Одні автори (наприклад, Г.М. Ахмач), очевидно, не вважають згадані категорії розбіжними, тому розміщують термін «сімейно-правовий договір» у дужках після терміна «договір у сімейному праві» [1, с. 8]. Тоді як інші (наприклад, О.В. Михальнюк) стверджують, що терміни «договір у сімейному праві» й «сімейно-правовий договір» не є тотожними, адже перша категорія є ширшою, ніж друга, включаючи, крім сімейно-правових договорів, також й інші договори, передбачені сімейним законодавством [8, с. 90]. На сторінках сімейно-правової думки визначено кілька особливостей, які відмежовують сімейно-правові договори від договорів у сімейному праві. По-перше, сімейно-правовий договір є приватноправовим актом, що спрямований на набуття, зміну або припинення майнових і (або) особистих немайнових сімейних прав та обов'язків. По-друге, спеціальний суб'єктний склад. По-третє, пов'язаність договірного регулювання сімейних правовідносин із родинним (сімейним) статусом фізичної особи та реалізацією її конституційного права на сім'ю. По-четверте, особисто-довірчий характер відносин, що регулюються сімейно-правовими договорами. По-п'яте, при використанні договору в сімейній сфері суб'єкти переслідують особливу мету – саморегулювання відносин, заснованих на шлюбі родинності, усиновленні, а також відносин, що виникають з факту створення сім'ї на інших правових підставах [8, с. 90]. Зі свого боку резонно зазначити, що підхід, покладений в основу ч. 4 ст. 3 СК України, на який, очевидно, звертає увагу наша сучасниця О.В. Михальнюк, уможливило розгляд як сімейних правовідносин таких відносин, що за власною суттю є сімейними. Це означає, що

протилежне бачення цієї норми давало б змогу невинправдано вивести із систематики сімейно-правових договорів, наприклад, договори жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Своєю чергою, таке осмислення суперечило б ставленню цивілізованих суспільств до фактичного «шлюбу», яке втілено в тлумаченні поняття «сімейне життя» в рішеннях Європейського суду з прав людини із застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, адже в такому разі суб'єкт правозастосування бере до уваги наявність фактичних сімейних «пут», існування яких покладає на Україну обов'язок забезпечити захист і повагу до таких відносин, а не лише наявність формалізованих сімейних зв'язків.

Відсутність єдиного концептуального розуміння сімейно-правового договору призводить до представлення ученими різної систематики таких договорів. Так, І.В. Жилінкова до договорів у сімейному праві зараховувала, по-перше, *сімейні договори* (договори між членами сім'ї); по-друге, *договори між учасниками сімейних відносин, які хоча й не є членами сім'ї, але мають сімейні права й обов'язки* (договір про сплату аліментів на дитину, батько (мати) якої проживає окремо від сім'ї); по-третє, *«досімейні» або «післясімейні договори»* (договори, що укладаються на стадії виникнення сім'ї або після припинення її існування); по-четверте, *«квазісімейні» договори* (договори, що укладаються в процесі влаштування в сім'ї дітей, позбавлених батьківського піклування, – договори про патронат, про створення дитячого будинку сімейного типу, про створення прийомної сім'ї) [6, с. 108–109].

О.В. Михальнюк виокремлює кілька груп поименованих сімейно-правових договорів за законодавством України. До першої групи належать: *договори про встановлення договірної форми майна подружжя* (договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності; договір про порядок користування спільним і роздільним майном подружжя; договір про поділ спільного майна подружжя; договір про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу всього майна). До другої групи зараховано *аліментні договори* (договір подружжя про надання утримання; договір подружжя про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухомість або одержанням одноразової грошової виплати; договір про сплату аліментів; договір про припинення права на аліменти на дитину в зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно; договір дружини та чоловіка, що укладається при розірванні шлюбу, про те, яку матеріальну участь у забезпеченні життя їхніх дітей братиме той із батьків, хто проживатиме окремо). Наступну групу становлять *договори про виховання дітей* (договір щодо здійснення батьками батьківських прав і виконання обов'язків; договір дружини та чоловіка, що укладається при розірванні шлюбу, про те, з ким із них після розірвання шлюбу проживатимуть діти, яку немайнову участь у забезпеченні їхнього життя братиме той із батьків, хто проживатиме окремо). До четвертої групи, на думку дослідниці, належать *шлюбні договори*. Водночас авторка чітко виділяє перелік договорів, що не належать до сімейно-правових. Ідеться, по-перше, про договори, що опосередковують відносини із передання дітей у сім'ю на виховання (договір про патронат; договір про влаштування дітей на виховання та спільне проживання в прийомній сім'ї; договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу; договори сурогатного материнства). Зазначений перелік договорів О.В. Михальнюк, солідаризуючись із думкою І.В. Жилінкової, називає «квазісімейними». По-друге, учена із системи сімейно-правових договорів виводить договори купівлі-продажу, дарування, міни, довічного утримання (догляду), спадкові договори тощо, що укладаються між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї та родичами. Такий

авторський підхід зумовлений їх цивільно-правовою природою [8, с. 87–90].

Т.В. Боднар виокремлює кілька груп сімейно-правових договорів. По-перше, до них зараховано *договори подружжя*, що, своєю чергою, поділені на три підгрупи. До першої підгрупи належать договори подружжя щодо їхнього майна (договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки в праві спільної власності подружжя без виділу цієї частки; договір про визначення порядку користування майном; договір про поділ майна подружжя; договір про виділ частки одного з подружжя зі складу всього подружнього майна). До другої – договори подружжя про надання утримання (договори про надання утримання (ст. 78 СК України); договір про припинення права на утримання замість набуття права власності на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати). До третьої підгрупи вчена зараховує шлюбний договір. По-друге, до сімейно-правових договорів зараховано *договори осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу* (договір про визначення правового режиму майна; договір про припинення права на утримання (ч. 3 ст. 91, ст. 89 СК України)). Третю групу об'єднують *договори батьків щодо виховання й утримання дитини*. Її дослідниця диференціює на кілька видів сімейно-правових договорів, а саме: договір про визначення місця проживання дитини в разі розірвання шлюбу та порядку участі в забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо; договір подружжя про розмір аліментів на дітей після розірвання шлюбу; договір щодо здійснення батьками їхніх прав і виконання обов'язків; договір про сплату аліментів на дитину; договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з придбанням права власності на нерухоме майно. До наступної групи сімейно-правових договорів, за висновками Т.В. Боднар, належать *договори між батьками і дітьми*. І замикається система сімейно-правових договорів, на її думку, *договорами родичів* [3, с. 16–17]. Позначення другої групи сімейно-правових договорів потребує оновлення. Видається найкраще надалі розглядати їх як договори жінки і чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

В.І. Борисова до *сімейно-правових договорів соціального спрямування дітям* зараховує договори про патронат; влаштування дітей на виховання та спільне проживання в прийомній сім'ї; організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу. Їх об'єднує мета – соціальне сприяння дитині, батькам (законним представникам), якщо вони давали згоду, наприклад, на патронат, подолати ті складні життєві обставини, у яких вона (вони) опинилася [5, с. 133–146]. Іншу позицію обстоює, наприклад, Т.В. Боднар, не визначаючи сімейно-правовими у вузькому розумінні зазначені вище договори [2, с. 130]. Видається їх надалі йменувати «*сімейно-правовими договорами соціального сприяння*».

О.В. Розгон виокремлює кілька груп договорів у сімейному праві. До першої групи належать *договори, спрямовані на регулювання майнових правовідносин подружжя й фактичного подружжя* (договори між подружжям щодо спільного та роздільного майна); договір про надання утримання одному з подружжя і припинення права на утримання при набутті права власності на нерухоме майно чи отриманні одноразової грошової виплати; договори між фактичним подружжям щодо майна; договори між фактичним подружжям про надання утримання одному з них. До наступної групи авторка зараховує *договори, спрямовані на регулювання особистих немайнових і майнових правовідносин між батьками і дітьми* (договір щодо здійснення батьківських прав і виконання обов'язків тим із батьків, хто проживає окремо від дитини; договір про визначення порядку проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу)

та участі в забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо; договір про сплату аліментів на дитину; договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з переданням права власності на нерухоме майно; договір про утримання повнолітніми дітьми непрацездатних батьків). До третьої групи входять *договори, спрямовані на регулювання відносин між батьками-вихователями й органом опіки та піклування з передання дітей-сиріт до сім'ї на виховання* (договір про патронат; договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї; договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу). Дослідника також як самостійну групу розглядає окремі договори, які *опосередковано пов'язані із сімейними відносинами* (передшлюбні договори, пов'язані з приготуванням до державної реєстрації шлюбу та весілля; договір про організацію державної реєстрації шлюбу та весілля; договір про організацію державної реєстрації шлюбу за 24 години; договір сурогатного материнства; договір про наставництво) [11, с. 72–73].

На думку Б.В. Фасія, сьогочасну систему сімейно-правових договорів становлять кілька груп. По-перше, *сімейно-правові договори, які потребують письмової форми й нотаріального посвідчення* (шлюбний договір; договори про: відчуження одним із подружжя на користь другого з них своєї частки у праві спільної сумісної власності; порядок користування житловим будинком, квартирою, іншою будівлею та спорудою, земельною ділянкою споруда; поділ нерухомого майна подружжя, виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу всього майна; договір подружжя про надання утримання; договір між матір'ю та батьком дитини при розірванні шлюбу про те, яку матеріальну участь братиме той із батьків, хто проживатиме окремо; договір щодо здійснення батьківських прав і виконання обов'язків тим із подружжя, хто проживає окремо від дитини; договір між батьками про

сплату аліментів на дитину). По-друге, *сімейні договори, які потребують нотаріального посвідчення та державної реєстрації* (договори про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової допомоги; припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно). По-третє, *цивільно-правові договори подружжя* (договори: купівлі-продажу; міни; дарування; довічного утримання (догляду); сурогатного материнства; доручення; спадковий договір, тощо) [13, с. 92–93].

Висновки. Отже, сімейно-правовий договір резонно трактувати як поійменовану (визначену в законі) або непоійменовану (не визначену в законі, але таку, що корелюється з основними засадами сімейного законодавства та моральними засадами суспільства) згоду сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення в них здебільшого майнових сімейних прав та обов'язків, але не допускає односторонню відмову від неї. До системи сімейно-правових договорів належать, по-перше, договори подружжя; по-друге, договори жінки і чоловіка, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу; по-третє, договори батьків щодо виховання й утримання дитини; по-четверте, договори між батьками та дітьми; по-п'яте, договори родичів; по-шосте, сімейно-правові договори соціального сприяння.

Сімейно-правову домовленість доцільно окреслити як згоду сторін, що зумовлює виникнення, зміну або припинення в них особистих немайнових і майнових сімейних прав та обов'язків і може допускати односторонню відмову від неї. Можливість сімейно-правового регулювання відносин за домовленістю згадається прямо (ст. 63, ч. 1 ст. 70, ч. 1 ст. 71, ч. 1, 2 ст. 181 СК України) або виражається непрямо (ч. 1 ст. 66, абз. 1 ч. 1 ст. 69, ч. 1 ст. 160 СК України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахмач Г.М. Договірні правовідносини членів сім'ї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2009. 19 с.
2. Боднар Т. Проблеми застосування норм Цивільного кодексу України та інших нормативно-правових актів до регулювання сімейних відносин. *Право України*. 2019. № 2. С. 119–132.
3. Боднар Т.В. Сім'я. Регулювання сімейних відносин. *Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України* / за заг. ред. Т.В. Боднар, О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2020. Гл. 1. С. 5–21.
4. Борисова В.І. Договір у сімейно-правовій сфері. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин* : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народження докт. юрид. наук, проф. В.П. Маслова (м. Харків, 17 лютого 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 12–16.
5. Борисова В. Проблемні питання форм сімейного влаштування дитини, що залишилася без батьківського піклування, за законодавством України. *Право України*. 2019. № 2. С. 133–147.
6. Жилінкова І.В. Договірне регулювання відносин у сімейній сфері. *Договір як універсальна правова конструкція* : монографія / А.П. Гетьман, В.І. Борисова, О.П. Євсєєв та ін. ; за ред. А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Харків : Право, 2012. С. 94–111.
7. Луць В.В. Договір у механізмі правового регулювання цивільних правовідносин. *Методологія приватного права (теоретичний дискурс та практичне застосування)* : матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 червня 2016 р.). Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2016. С. 25–29.
8. Михальнюк О.В. Договори в сімейному праві України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 10. С. 84–91.
9. Некрасова О.В. Застосування цивільного законодавства до сімейних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 16 с.
10. Пономаренко О.М. Щодо визначення поняття сімейно-правового договору. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право»*. 2016. Вип. 24. С. 64–72.
11. Розгон О.В. Договори у сімейному праві України : монографія. Київ : Ін Юре, 2018. 302 с.
12. Ромовська З.В. Українське сімейне право : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
13. Фасій Б.В. Субсидіарне застосування норм цивільного законодавства в Україні: теорія та практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2016. 202 с.
14. Хобор Р.Б. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 227 с.